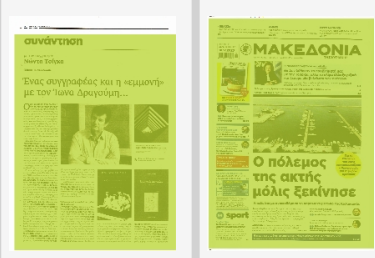

συνάντηση Νώντα Τσίγκα Ένας συγγραφέας και η «έμμονη» με τον Ίωνα Δραγούμη...

Media: ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ Page: 58-59 Published at: 10-12-2023
Author: Surface: 2386.27 cm² Circulation: 1200
Subjects:

συνάντηση

με τον συγγραφέα
Νώντα Τσίγκα

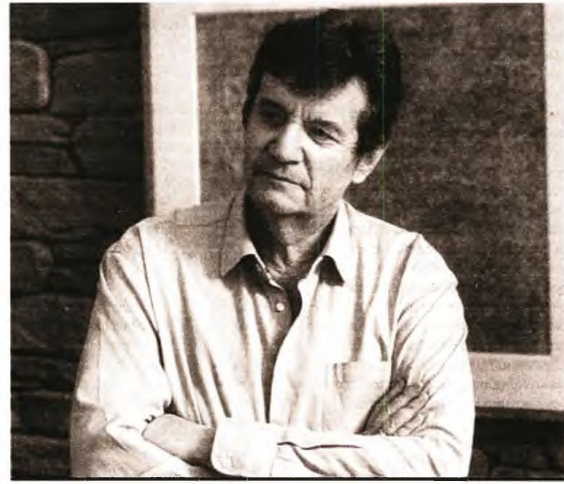
Μ Του Νίκου Ασλανιδή

Ένας συγγραφέας και η «έμμονη» με τον Ίωνα Δραγούμη...

Ο Ίων Δραγούμης ήταν πολιτικός, γιος του πρωθυπουργού Στέφανου Δραγούμη, με καταγωγή από το Βογατικό Καστοριάς, συγγραφέας, διανοητής, οραματιστής, υπέρμαχος του δημοτικισμού, προοδευτικός και ταυτόχρονα συντηρητικός, άθεος και αντικομμουνιστής, κοσμοπολίτης και ελληνολάτρης, υποστηρικτής της ελευθερίας του έρωτα, σύγχροσιακός αλλά και διπλωμάτης. Ο τραγικός θάνατός του ανέκοψε μία διαδρομή, εσωτερικής και ιδεολογικής «κίνησης» και στέρησε την πολιτική σκηνή της χώρας και τα ελληνικά γράμματα από έναν ικανό λογοτέχνη.

Δολοφονήθηκε στις 30 Ιουλίου του 1920 στο κέντρο της Αθήνας, την επόμενη μέρα της απόπειρας δολοφονίας του Ελευθέριου Βενιζέλου. Ο Νώντα Τσίγκας επιμελείται τα υπό έκδοση αδημοσίευτα τετράδια του Ίωνος Δραγούμη της περιόδου 1902-1908. Από τις εκδόσεις Πατάκη κυκλοφόρησαν το 2021 τα «κρυμμένα ημερολόγια», τετράδια της περιόδου 1912-13 των Βαλκανικών Πολέμων, που αποκαλύπτουν τη σοβαρή και κρίσιμη εμπλοκή του Δραγούμη στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Ο συγγραφέας μέχρι την εφηβεία του έζησε στο Βογατικό. Σπούδασε Ιατρική στο ΑΠΘ και ειδικεύτηκε στη Νευρολογία. Ζει και εργάζεται στη Θεσσαλονίκη. Διηγήματα, ποιήματα ή κείμενά του έχουν κατά καιρούς δημοσιευθεί σε πολλά λογοτεχνικά περιοδικά και εφημερίδες, έντυπα ή ηλεκτρονικά. Βιβλία του που έχουν εκδοθεί είναι: «Ου απάν' κι ου κάτ' ου κόσμους» στο ιδίωμα της ιδιαίτερης πατρίδας του (2009), «Μαύρο χιόνι» με σχέδια του Μόδη Γούντνερ - εκδόσεις «ΔιάπυροN» (2010), «Εποχιακός διανομέας», Διηγήματα - εκδόσεις «Πανοπτικών» (2013), «Μαθήματα Πατριδογνωσίας I - δύο διηγήματα» (αυτοέκδοση/«Εκδόσεις της Αυλής της Κλεοπάτρας», 2016), «Με λίγα ρούχα αιματωμένα...» (επιμέλεια) - Δήμος Άργους Ορεστικού (2017), «Μαθήματα Πατριδογνωσίας II - «Η κοιμημένη», διήγημα, (αυτοέκδοση/«Εκδόσεις της Αυλής της Κλεοπάτρας», 2019), «Ψάχνοντας βαθιά το Λαγούμι» των Α. Ropper και Β. Burrell (μετάφραση-επιστημονική επιμέλεια), «Ροπή» (2021). Ίωνος Δραγούμη, «Τα κρυμμένα ημερολόγια» (αδημοσίευτα Τετράδια, Οκτώβριος 1912-Αύγουστος 1913), Πατάκης (2021). Διατηρεί από το 2013 τα blog «χαρτοκόπτης» και «Εν Βογατικό». Ως νευρολόγος γιατρός συνερ-

DR ALLAN H. ROPPER & BRIAN D. BURRELL
ΨΑΧΝΟΝΤΑΣ ΒΑΘΙΑ ΣΤΟ ΛΑΓΟΥΜΙ
NONTA TSIGAS

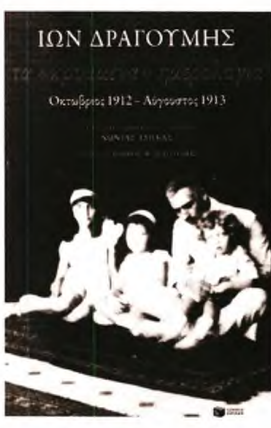
© Ο Νώντα Τσίγκας και τα εξώφυλλα ορισμένων βιβλίων του.

γάστηκε για πολλά χρόνια αρχικά με τους «Γιατρούς Χωρίς Σύνορα» και στη συνέχεια με την PRAKSIS για δωρεάν παροχή ιατρικών υπηρεσιών σε ειδικές/ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

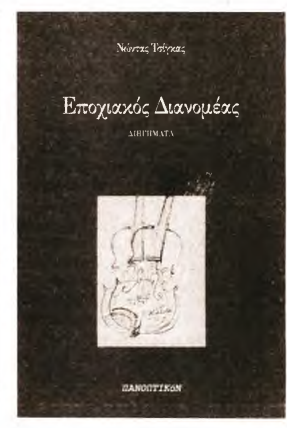
Παράλληλα με την ιατρική γράφει ακατάπαυστα ενώ με τη νέα χρονιά πρόκειται να κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις Πατάκη, ο επόμενος τόμος των αδημοσίευτων τετραδίων του Ίωνος Δραγούμη, της περιόδου 1902-1904, με τον τίτλο «Θα ήσσω καίνοντας τον εαυτό μου».

Τι θυμάστε από τα παιδικά σας χρόνια στο Βογατικό;

Γεννήθηκα τον Απρίλιο του 1959 στην Αθήνα αλλά πολύ σύντομα βρέθηκα στο Βογατικό της Δυτικής Μακεδονίας όπου και έζησα μέχρι το τέλος της εφηβείας μου. Το χωριό ήταν τότε ακόμη κεφαλοχώρι παρά το ρεύμα της μεταπολεμικής αστυφιλίας και της μετανάστευσης. Ο λόγος το Τάγμα Πυροβολικού που είχε αναπτυχθεί και εγκατασταθεί στις παρυφές του χωριού και για λίγα ακόμη χρόνια θα στήριζε δυναμικά την οικονομία του. Φαινόταν να διατηρείται κάποια, επιφανειακή προφανώς, κοινωνική συνοχή καθώς τα τραύματα του εμφυλίου ήταν ακόμη νωπά ενώ η κοινοτική ζωή ένιωθε να αναπνέει ακόμα. Το έβλεπες

αυτό στα πανηγύρια, στους γάμους, στα γλέντια, στις λύπες και τα πένθη. Το έβλεπες στην «προσωπική εργασία» που επιβλήονταν να προσφέρουν οι ενήλικες άνδρες κάθε επαγγέλματος και τάξης κάθε χρόνο στρώνοντας καλντερίμα ή διορθώνοντας πέτρινα περιτοιχίσματα και αντερείματα στα σοκάκια του χωριού. Φαινόταν επίσης

και από τις χορηγίες των πλουσιότερων συντοπιτών ή των ξενιτεμένων ομογενών μας. Υπήρχε ένα πλήθος από στερήσεις που δεν τρέλαινε όμως κανέναν γιατί αυτές αφορούσαν την πλειοψηφία. Υπήρχαν και σκληρότητες -σχεδόν αγριότητες κάποτε- ολόγυρα αλλά υπήρχε και πολύ παιχνίδι, δυνατές φιλιές, χαρά με τα ελάχιστα, σμιζίματα το

Είναι αλήθεια ότι πολλοί επισείουν χρόνια πριν τον κίνδυνο μιλώντας για ζοφερές προοπτικές στον χώρο των εκδόσεων ως αποτέλεσμα της απομάκρυνσης του κοινού, ιδίως δε της νέας γενιάς, από τον έντυπο λόγο. Αν όμως κρίνω από την ετήσια βιβλιοπαραγωγή στην Ελλάδα, από το ότι, προς το παρόν τουλάχιστον, πολλοί μικροί εκδοτικοί οίκοι αναδύονται ολοένα, δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας

καλοκαίρι με φίλους από τις πόλεις, κολύμπι στον Αλιάκμονα, ζωή στο ύπαιθρο, χαρά της εναλλαγής των εποχών (με ξεχωριστά χρώματα, ήχους, οσμές, γεγονότα...) αλλά και σκληρή δουλειά από πολύ νωρίς. Τα χρόνια στο σχολείο τα θυμούνται σαν χρόνια ευεργεσίας. Την αγάπη μου για το διάβασμα, που «μου ήρθε» νωρίς, υπηρέτησαν: το μεγαλύτερο παντοπωλείο και πρακτορείο εφημερίδων του χωριού με τα περιοδικά -που άλλα τα αγόραζα και άλλα που τα διάβαζα στα κλεφτά- όπως και οι δύο βιβλιοθήκες εκείνη του Δημοτικού Σχολείου και μία ακόμη μικρότερη που φιλοξενούνταν στο κοινοτικό γραφείο τοποθετημένη πίσω ακριβώς από την πλάτη του γραμματέα. Η περίοδος (δεκαετία του '70) προιδέεται και για το περιεχόμενο των βιβλίων που σου επιτρέπεται να βρεις εκεί αλλά όμως έστω και από αυτά βγήκε κέρδος. Δεν μπορεί παρά νοσταλγικά να ανατρέξω σε κείνα τα χρόνια γιατί, ούτως ή άλλως, ο γενέθλιος τόπος των αναμνήσεων, είτε στη Γάζα είτε στο Μανχάταν, είναι μία ανάμνηση Παραδείσου, παρά τη γύρω φρίκη ή «κανονικότητα», παρά τη φτώχεια ή την ευμάρεια. Κι επίσης, γιατί εκεί θάλλουν ακόμα νεότεροι οι αγαπημένοι δικοί μας άνθρωποι που έχουν περάσει πρώτοι «στην αντίπερα όχθη»...

Πώς αποφασίσατε να σπουδάσετε Ιατρική;

Φαίνεται πως η επιλογή του επαγγελματικού προσανατολισμού είναι κάποτε τυχαίο γεγονός που σχεδόν επιβάλλεται από τα πράγματα άλλοτε όμως «η κλίση» του καθενός αποκαλύπτεται έχοντας ωριμάσει βουβά μέσα στο στη διαδρομή των χρόνων. Προσωπικά νιώθω πως είχα επιλέξει την ιατρική όταν μου έφεραν δώρο (ίσως να ήμουν 10 χρονών τότε) το βιβλίο «Τα Ηρωικά Χρόνια» του Ιωσήφ Κρόνιν. Λίγα χρόνια αργότερα, όταν φοιτούσα στη δευτέρα Γυμνασίου ο γυμνασιάρχης που με είχε καλέσει στο γραφείο του, προκειμένου να με επιληψίσει για κάποιο παράπτωμα στη τάξη, με ρώτησε τι θα ήθελα να σπουδάσω. Του απάντησα με ευθιγγία και θράσος «γιατρός!». Κάπως έτσι ίσως να άρχισαν τα πράγματα.

Πατι επιλέξατε ως ειδικότητα τη νευρολογία;

Είχα την εξαιρετική τύχη να με συνεπάρει, όταν ακόμα ήμουν φοιτητής, η αύρα της κλινικής που διηύθυνε, με πενήνρα μέσα στη διάθεσή του, ο καθηγητής Ιωάννης Λογοθέτης στο Νοσοκομείο «Άγιος Δημήτριος». Ο άνθρωπος αυτός είχε τον τρόπο να σε παίρνει μαζί του αλλά έπρεπε να έχεις κι εσύ προετοιμασμένη την «προθυμία» σου. Που θα πει έτοιμη τη διάθεση για επίμοχθη προσπάθεια.

Πώς αποφασίσατε να ασχοληθείτε παράλληλα με τη συγγραφή βιβλίων;

Νομίζω πως πάντοτε έγραφα παράλληλα με ό, τι έκανα, είτε ήμουν φοιτητής, είτε στρατιώτης, είτε εργαζόμενος στο μεροκάματο, είτε τώρα, παλαιός των ημερών πλέον, στο ιατρικό επάγγελμα. Το γράφι-μω ωρίμαζε παράλληλα προς το διάβασμα, που οπωσδήποτε αποτελεί προϋπόθεση στη συγγραφική τέχνη. Όσο για την Ευαγγελική ρήση «Ουδείς δύναται δυο κυρίαρχους δουλεύειν...», βεβαίως βρίσκει -ιδίως στην περίπτωση της μάχιμης ιατρικής- κάποιαν

επαλήθευση. Όμως, αν είναι να αποφύγει κανείς να τον καταπιεί ο στεγνός επαγγελματικός βίος, αξίζει να την παραβλέψει. Να κάνει πως δεν την άκουσε ή δεν την διάβασε ποτέ. Όμως, ποτέ όταν έγραφα κάτι δεν είχα κάποια προεμύρια για τη δημοσίευσή του. Ό, τι αξίζει να δημοσιευτεί βρίσκει κάποτε το δρόμο του. Αλλά, μέσα στον ορμηγικό της υπεργραφίας-γραφομανίας (και το τοποθετώ εδώ με την ψυχιατρική έννοια του όρου αυτό που συμβαίνει τα τελευταία χρόνια γύρω μας), αρχίζει πια μέσα μου να δουλεύει η ιδέα πως το υλικό του σκληρού δίσκου του υπολογιστή μας (καθώς κι ο πιο πολλοί πληκτρολογούμε τα γραπτά μας) ή των τετραδίων μας (για όσους ακόμα γράφουν με στυλό και με μολύβι), καλό θα είναι να μπαίνει σε σοβαρή κρίση προτού οδηγηθεί στο «τυπωτήριο»: «Θα χάσει η Βενετιά βελόνι αν δεν ξοδέψει τυπογραφικό μελάνι για τούτο 'δω;»

Ποιο βιβλίο εκδόσατε πρώτο;

Το πρώτο μου βιβλίο, που τυπώθηκε το 2009, είχε τίτλο «Ου απάν' κι ου κάτ' οι κόσμοις», ήταν μία σατιρική μυθοπλασία στο βογατωϊκό γλωσσικό ιδίωμα. Ακολούθησε, το 2010, το μικρό βιβλίο «Το μούρο χιόνι» από τις εκδόσεις «Διάπυρον» σε κείμενο δικό μου και σχέδια του φίλου ψυχιάτρου, συγγραφέα, ποιητή και ζωγράφου Μόδη Γούναρη. Το 2014, κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Πανοπιτικών» ο «Εποχιακός Διανομέας», μία συλλογή με εννέα διηγήματά μου. Το 2016 και το 2019 αντίστοιχα, τυπώθηκαν σε αυτοέκδοση -εκτός εμπορίου τα «Πατριδογνωσία Ι» και «Πατριδογνωσία ΙΙ» με άλλα τρία διηγήματά μου. Το 2017 επιμελήθηκα το βιβλίο-μάρτυρά «Με λίγα ρούχα αιματομένο...», ένα λεύκωμα μνήμης βασισμένο σε κείμενα και εργασίες δικά μου και άλλων που εκδόθηκε από τον δήμο Άργους Ορεστικού. Το 2021, από τις εκδόσεις Πατάκη, κυκλοφόρησαν «Τα κρυμμένα ημερολόγια» του Ίωνος Δραγούμη της περιόδου 1912-1913 με δική μου εισαγωγή, επιμέλεια και υπομνηματισμό. Το 2022, από τις εκδόσεις «Ροπή», εκδόθηκε σε δική μου μετάφραση, εισαγωγή και επισημονική επιμέλεια, το βιβλίο του Αμερικανού καθηγητή Νευρολογίας Άλαν Ρόμπερ και του καθηγητή Μαθηματικών Μπράιαν Μπουρέλ «Ψάχνοντας βαθιά στο λαγούμι» (τίτλο που οι συγγραφείς επέλεξαν ώστε να παραπέμψει στο «Η Αλίχη στη χώρα των

θαυμάτων» του Λιούις Κάρολ). Πρόκειται για έναν αποαιρετισμό στην «παλαιά» γενιά των κλινικών νευρολόγων που στη νέα εποχή, όπου ήδη έχουμε εισέλθει, μοιάζει να μην έχουν πλέον θέση. Αυτό, κατά τη γνώμη μου βέβαια, θα αποδειχτεί απολύτως καταστροφικό για το προσωπικό ταλέντο και «ιδίωμα» και μαζί το φιλοσοφικό και «ανθρώπινο» στοιχείο τα οποία (επιβάλλεται να) διέπουν την ιατρική πράξη.

Πώς αποφασίσατε να ασχοληθείτε με τον Ίωνα Δραγούμη;

Τη χρονιά που γεννήθηκα, ο Φίλιππος Δραγούμης παρέδωσε στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη το αρχείο του Ίωνος, με τον όρο πως η επόμενη γενιά, από το 2000 και μετά, θα μπορούσε να ασχοληθεί με αυτό αφού τότε μόνον το Αρχείο θα άνοιγε στην έρευνα. Οστόσο, κατά τη δεκαετία του 1980 και για τρία περίπου χρόνια είδαμε από τις εκδόσεις Ερημής, που είχαν υπογράψει ειδικό συμβόλαιο με τους κληρονόμους του, να κυκλοφορούν ένα μέρος των «Τετραδίων» του με τον τίτλο «Φύλλα Ημερολογίου». Το εγχείρημα, με ανεξήγητο τρόπο, διακόπηκε απροειδοποίητα και οριστικά το 1988. Αντίκρου στην «επόμενη γενιά» σύμφωνα με την επίκληση του Φιλίππου Δραγούμη, είχα έρθει σε επαφή με τα κείμενα ως φοιτητής και έκτοτε δεν έπαψα να ασχολούμαι μ' αυτά. Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια έχω σκύψει συστηματικά στα «Τετράδια» του Ίωνος Δραγούμη (που αρκετοί συνεχίζουν να τα ονομάζουν ημερολόγια). Τα κείμενα αυτά, που αποτελούν το σπουδαιότερο κατάλοιπό του, έχουν υψηλή λογοτεχνική αξία, είναι βαθιά φιλοσοφικά και αισθαντικά κείμενα του πρώτου συστηματικού ημερολογιογράφου Έλληνα λογοτέχνη, γραμμένα σε εκπληκτικά ελληνικά, συνδέονται με τη μοντέρνα αυτοβιογραφική μυθοπλασία της εποχής, αποτελούν υπόδειγμα πράξης με πρωτοπρόσωπη αφήγηση και λαμπρό τεκμήριο του αυτοαναφορικού λόγου, ενώ στήθηκαν το προσέγγιστο κάποτε δε και ο πυρήνας πολλών έργων του Δραγούμη δημοσιευμένων ή μη. Αφορμή να ασχοληθώ με το μέρος αυτό της πνευματικής του συνεισφοράς στα ελληνικά γράμματα, στάθηκε η κάκιστη διαχείριση που υπέστη το έργο του Δραγούμη έθνη κακείθεν, ο στιγματισμός του προσώπου του ως «αντιβενεζελικού» (ή «φιλοβασιλικού αντιδραστικού»), ως υπερεθνικιστή-πατέρα του ελληνικού

εθνικισμού», προσωπικότητας «αμφιλεγόμενης», «υπερεκτιμημένης» κ.λπ. Σαν να μην έφτανε δηλαδή η δολοφονία του έπρεπε να υπάρχει και αυτή η διαρκής επί έναν αιώνα και πλέον επιχομιάτωση της μνήμης και του έργου του. Λοιπόν εγώ με τη σειρά μου και με τις μικρές μου δυνάμεις, πασχίζοντας να φέρω στο φως το αδημοσίευτο υλικό των τετραδίων του, θα ήθελα να με θυμούνται ως κάποιον που προσπάθησε να αναδείξει όσα από τον Δραγούμη εμποδίσθηκαν να φανούν. Μπορεί να εκδηλώνεται αργοπορημένα η ενέργεια αυτή όμως έχει ειλικρίνεια και πάθος και επιτελείται με τη μέγιστη σοβαρότητα. Δεν ξέρω αν αρκούν αυτά ώστε η προσπάθεια να καρποφορήσει. Δεν ξέρω αν ενδιαφέρει τους σημερινούς Έλληνες μία προσωπικότητα που γεννήθηκε τον προπροσφαμένο αιώνα, έδρασε με αγάπη και πάθος για τον Ελληνισμό και σφράγισε, με τη βραχυβία παρουσία της στον κόσμο, τις σελίδες της πρώτης εικοσαετίας του 20ού αιώνα.

Τελικά τι βρίσκει κάποιος όταν ψάχνει βαθιά στο λαγούμι;

«Το λαγούμι» αποτελεί προφανώς μία διαδρομή, που εγγυάται την περιπέτεια αλλά και την έκπληξη, κατά την προσπάθεια εμβάθυνσης στο επιστημονικό πεδίο ή της κατανόησης των ορίων της επιστήμης. Εκεί θα βεβαιωθεί κανείς πως στην Ιατρική συνήθως «ένα κι ένα κάνουν» αλλά κάποτε μπορεί να γίνουν και... τέσσερα. Πως πρέπει ν' ακούει τους ασθενείς του γιατί καθώς μιλούν λένε και τη διάγνωση, πράγμα που κάποτε απληθεύεται εκ των υστέρων. Πως αν η Ιατρική πάψει να σε εκπληρώσει έχει τελειώσει τους λογαριασμούς της μαζί σου κι εσύ μ' εκείνη. Και πως το ταξίδι «εκεί μέσα» δεν σταματά ποτέ, ιδίως επειδή έχουμε να κάνουμε με το πλέον πολύπλοκο και μυστηριώδες των οργάνων, το κέντρο του «ένα» μας το οποίο μας συστήνεται ως ανώρπινος εγκέφαλος...

Πώς το βλέπετε, στο μέλλον θα υπάρχουν αναγνώστες βιβλίων;

Είναι αλήθεια ότι πολλοί επισείουν χρόνια πριν τον κίνδυνο μιλώντας για ζοφερές προοπτικές στο χώρο των εκδόσεων ως αποτέλεσμα της απομάκρυνσης του κοινού, ιδίως δε της νέας γενιάς, από τον έντυπο λόγο. Αν όμως κρίνω από την ετήσια βιβλιοπαραγωγή στην Ελλάδα (τα στοιχεία για το 2022 μιλούν για 10.000 τίτλους βιβλίων να έχουν τυπωθεί), από το ότι, προς το παρόν τουλάχιστον, πολλοί μικροί εκδοτικοί οίκοι αναδύονται ολοένα, δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας. Πάντοτε θα υπάρχει μία μικρή μερίδα της κοινωνίας μας της τάξης του 5% ή 10% από συστηματικούς αναγνώστες, ενόχ η περισσότερων βιβλίων ανά έτος, που θ' αγαπούν να ξεφυλλίζουν ένα βιβλίο, να το κανακεύουν, να το μυρίζουν, να σημειώνουν στα περιθώριά του με μολύβι, να υπογραμμίζουν λέξεις και φράσεις και να επισημειώνουν με αστερίσκους ότι τους αρέσει. Χνάρι της δικής τους επίσκεψης στις σελίδες που έγραψε άλλος: «Ήμουν κι εγώ εδώ...». Δεν είμαι λοιπόν απαισιόδοχος. Άλλωστε, ακόμα και τα αυτιά books, τα e-books κ.λπ. -όπως και ότι άλλο προκύψει στο μέλλον ως μετα-βιβλίο στη μετα-εποχή- πάλι βιβλία είναι όπως και θα συνεχίσουν να είναι...

Ποιο θα είναι το επόμενο βιβλίο σας που θα δούμε στις προθήκες των βιβλιοπωλείων;

Θα είναι περισσότερα του ενός. Μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 2024 έχει προγραμματιστεί να κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις «Τύρφη» μία επιλογή εικόνων ποιημάτων του νομπελίστα Ιρλανδού ποιητή Ουίλιαμ Μπάλτλερ Γέιτς σε δική μου μετάφραση. Ελπίζω, μέχρι το τέλος του 2024, να έχει ετοιμαστεί από τις εκδόσεις Πατάκη, ο επόμενος τόμος των αδημοσιευτών τετραδίων του Ίωνος Δραγούμη, της περιόδου 1902-1904

με τον τίτλο «Θα ζήσω καιόντας τον εαυτό μου». Μέχρι το τέλος του 2024 επίσης θα έχει εκδοθεί από το Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος ο τόμος με «Απαντες τους στίχους» του Ίωνος Δραγούμη με γενικό τίτλο τον στίχο «Ακούω τρέμοντας σιωπή». Η έρευνα, η ταξινόμηση, η μεταγραφή, ο υπομνηματισμός και η σύνταξη του επιμέτρου είναι δικά μου ενώ η εισαγωγή στον τόμο ανήκει στην καθηγήτρια της Συγκριτικής Φιλολογίας στο ΑΠΘ Ιωάννα Ναούμ.